

УДК 929(Рильський+Ревуцькі)

В. В. Кузик

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ І БРАТИ РЕВУЦЬКІ

У статті висвітлено творчі й дружні взаємини видатного українського поета Максима Рильського та братів Ревуцьких – композитора-класика Левка Ревуцького та фольклориста, лисенкознавця й перекладача Дмитра Ревуцького.

Ключові слова: українська культура, український фольклор, поет, композитор, фольклорист, літературний переклад, неокласицизм, редакція музичних творів, репресії, тоталітарна система.

There is a review interrelation famous Ukrainian poetry Maxim Rylsky wits brothers Revutsky – composer-classic Levko Revutsky end ethnomusicologist, lysenkologist and translator Dmytro Revutsky.

Keywords: Ukrainian culture, Ukrainian folk, poetry, composer, ethnomusicologist, literature translator, neoclassicism, redaction musical opus, repression, totalitarianism system.

Взаємини творчих особистостей – завжди унікальна сторінка людського буття. А особливо, коли йдеться про таких велетів нашої культури, як поета Максима Рильського, композитора Левка Ревуцького (1889–1977) та вченого-лисенкознавця і фольклориста Дмитра Ревуцького (1881–1941). Їхнє знайомство відбулося ще на початку ХХ ст., коли майбутній поет навчався в гімназії Володимира Науменка, знаній своїм проукраїнським спрямуванням (розташовувалася на вул. Великій Підвальній, тепер – вул. Ярославів Вал).

Спершу життя звело Максима Рильського з Дмитром Ревуцьким. Восени 1909 року, завдяки сприянню композитора Миколи Лисенка, Володимир Науменко запрошує Дмитра Ревуцького викладати у своїй гімназії, і той з радістю повертається з Ревеля (теперішнього Таллінна) до Києва. Попередні три роки вчителювання у Ревелі не залишили гарних спогадів (ін-

шого вибору не було – після закінчення університету йому за «хохломанські погляди» заборонено було викладати в Україні). Молодий педагог-словесник швидко здобув авторитет серед колег і гімназистів¹. Коло його учнів щороку поповнювалося, одним з них із часом став і юний Максим Рильський.

Поет згадував, як восени 1912 р. на урок словесності у 5-й клас гімназії прийшов новий учитель – Дмитро Миколайович Ревуцький. «Як умів цей чоловік жвавити свої “уроки” – то розмовою про тенівські лекції з мистецтвознавства, то читанням якогось вірша, зовсім не визначеного в програмі, але пов’язаного з темою лекції» – писав Максим Тадейович [Рильський 1945]. «Справжнім святом бувало, коли “Мікеша” збирав нас (іноді кілька старших класів разом) у гімназичній залі, сідав до піаніно і, сам собі акомпануючи, виконував російські і українські пісні та думи. Треба пам’ятати, що за тих часів самі слова Україна, українська мова, українська література були під забороною, що за саме тільки вживання української мови деякі вірнопіддані директори гімназій та покірні їм педагогічні ради виключали іноді учнів з гімназій. Отже, те, що Дмитро Миколайович знайомив нас з українськими думами, було на тодішні часи неабиякою сміливістю» [Рильський 1964].

Дмитро Ревуцький. 1932

Ці рядки напише вже літня мудра людина, а от Максим-гімназист, юний фрндер з Романівки, своєму однокласнику Мишку Алексееву надіслав таку епіграму на вчителя:

Повесив грозные усы,
Глаза вперивши в потолок,
Микеша смотрит на часы:
«Ах, у меня сейчас урок!»

«Сей способ изгонять друзей
Хорош!» – нам скажет стар и мал...
Но если б он запел – ей, ей,
Еще б скорей ты убежал!

І додав: «Вот и эпиграмма – достоинств художественных не имеет, зато а) написана без помарок и б) полна искреннего чувства... А все-таки он миляга, Дмитрий Николаевич, и я рад бы был, если б нам удалось устроить с ним вечер ложноклассицизма» [Рильський 1988, XIX, 133–134]. Учитель лише посміхався у вуса на такі епіграми, колекціонував карикатури на себе, які під час занять малювали його бешкетливі вихованці, а у перервах іноді й сам розповідав їм добродушні анекдоти...

Жарти – жартами, а «ложноклассицизм», який розквітнув в Україні на початку ХХ ст. під назвою *неокласицизм*, був «коником» Дмитра Миколайовича – темою його «недооціненого» університетського диплома. У бібліотечних завалах НБУ ім. В. Вернадського можна знайти таку скромну книжечку – «К истории ложного классицизма в России (по урокам Ревуцкого составил ученик Карпенко) в гимназии Науменко» (К., 1911. – 14 с.).

Більшість учнів Дмитра Миколайовича зберегли образ свого незабутнього вчителя на все життя, як і М. Рильський. І хоч у наукових статтях зазвичай не прийнято цитувати значні фрагменти поетичних творів, усе ж дозволимо собі навести рядки з поеми «Мандрівки у молодість», написані, ймовірно, Максимом Тадейовичем у воєнному 1942 році в уфимській евакуації (після звістки про загибель учителя). Принагідно зазначимо, що поема була надрукована лише 1961 року, однак без коментаря про героя твору:

...Раз – рекреація кінчилась гомінка,
І знову клас обняв бешкетну нашу зграю, –
Хтось крикнув: «Хлопці! Йде словесник наш новий!» –
«Ну? Лисий?» – «У пенсне?» – «Старий чи молодий?»

Був справді у пенсне і трошки лисуватий
Дмитро Миколович. Спокійно увійшов,
«Курган» Толстого нам одразу взявсь читати
І владним голосом усіх нас поборов.
Хто з друзів ще живий – пригадаєш ти, брате,
Яку між пустунів пошану і любов
Зумів найти Дмитро, що потім з ним дружив я...
Недавно смерть йому закралась в узголів'я.

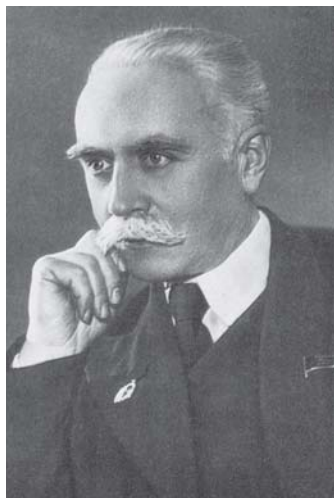
Тоді ж я юним був, а він – ще молодим,
І навіть лисинка здавалась молодюю.
Було, оточимо його рядком живим,
І він співає нам безкрайньою чергою
І думи, і пісні, й биліни... Навіть тим,
Хто школу всю вважав нудотою пустою,
Щось прокидалося у серці і в очах,
Аж любо глянути було на бідолах!
«Билину про Вольгу так *казував* Рябінін,
Цю думу Шут співав, а цю от – Вересай...»
А це ж було тоді, завважить я повинен,
Як чорносотенських було до біса зграй
У нашому краю, і сам тому причинен
Останній був монарх – злостивий Миколай,
Як з українського хто не знущався слова,
То вже в крамольності підозра і готова.

Слова «Роняет лес багряный свой убор»
Ти в серце заронив, мій незабутній Дмитре,
Як радість, як життя... Артист, а не актор,
Не шкодував ти фарб розкішної палітри,
І навіть гультаїв змовкав бездумний хор,

Коли ти ясував закон метафор хитрий
Чи Тена лекції супроти всіх програм
Читав, змагаючись, захоплюючись сам!

Талант завжди чутливий до таланту. Дмитро Миколайович, без сумніву, одразу розпізнав літературне обдарування гімназиста Рильського, почав його запрошувати на вечірки до свого салону², де збирався «цвіт» музично-театрального світу українського Києва, діячі української громади, шанувальники мистецтва – актори, композитори, художники, співаки, люди науки. Зрозуміло, що ці товариські зібрання справили велике враження на юного поета, ставши важливим чинником у формуванні його світогляду. Там зародилася й дружба Максима Рильського з молодшим братом учителя – композитором Левком Ревуцьким, яка тривала все їхнє життя.

«Я був гімназист, – згадує Максим Тадейович, – Левко – студент. До Дмитра Миколайовича в гості непереможно вабила мене атмосфера справжнього, хорошого мистецтва – слова, пісні, музики, – якою була напоєна завжди його домівка. Ентузіаст, глибокий знавець і цікавий інтерпретатор пісні, Дмитро Миколайович виконував нам на вечірках у себе і українські та російські пісні, думи, билини, і зразки західноєвропейської вокальної творчості, і речі Чайковського, Глінки, Мусоргського, Даргомижського, Бетховена, Шуберта, Лисенка.

Левко Ревуцький. 1949

А до рояля іноді після довгих умовлянь брата й гостей сідав скромний світлоокий, спокійно-вдумливий студент Левко Ревуцький. Він акомпанував братові й співакам – гостям,

акомпанував прекрасно, але в очах його ніби щось говорило, що поза виконуваною музикою він чує музику глибоко в собі самому. Печать якогось притаєного від сторонніх поглядів натхнення лежала на ньому... Вона просвічувала ясніше в ті хвилини, коли Левко виконував часом щось із своїх молодечих творів» [Рильський 1986, XV, с. 302].

Заохочував Дмитро Миколайович своїх гімназійних учнів і до театральних постановок, у яких і сам охоче брав участь (нагадаємо, що то була чоловіча гімназія, і всі ролі, у тому числі й жіночі, грали хлопчики, що іноді створювало кумедні ситуації). Ставили комедії «Недоросток» Фонвізіна, «Тяжба» Гоголя, монументальну трагедію «Сід» Корнеля, «Сірано де Бержерака» Ростана (французькою). Елемент театралізації Д. Ревуцький вводив і на уроках, під час вивчення того чи іншого твору, як було з маленькими трагедіями О. Пушкіна, де в «Скупому лицарі» він грав роль Герцога.

Наступний етап зближення молодого поета з тепер уже колишнім учителем припадає на 1920-ті роки, добу знаменного в українській історії відродження національної самосвідомості (наприкінці ХХ ст. це відродження, відповідно до сумнозвісних реалій, назвуть «розстріляним»). Одним з імпульсів для об'єднання тогочасної творчої інтелігенції стало вбивство на Поділлі видатного українського композитора Миколи Леонтовича в січні 1921 року. Усі, хто одразу відгукнулися на цю трагічну звістку, на чолі з відомим композитором Кирилом Стеценком, згуртувалися в Комітет пам'яті М. Д. Леонтовича, що потім розрісся у знаменне для національної культури Всеукраїнське музичне товариство ім. М. Д. Леонтовича (проіснувало з лютого 1921 р. по лютий 1928 р.). То були кращі люди київської громади – професори та педагоги Музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка – Д. Ревуцький, М. Вериківський, П. Козицький, Б. Яворський, Г. Верьовка, Б. Лятошинський, диригент Н. Городовенко, письменник і бандурист Г. Хоткевич, історик культури С. Єф-

ремов, поети П. Тичина й В. Поліщук, театральний реформатор Л. Курбас та ін. Дмитро Миколайович організовує при Товаристві так званий «перекладацький цех», до праці в якому було залучено ряд талановитих поетів – М. Зерова, Бориса Тена (М. Хомичевського), О. Драй-Хмару, О. Бурггарта (Юрія Клена) і, зрозуміло, Максима Рильського. Пише й сам (понад 300 перекладів). Випусками-листочками в серії «Пісня» виходять в українських перекладах зразки фольклору народів Західної Європи – Франції, Іспанії, Норвегії, Німеччини, а також солоспіву Л. ван Бетховена, Ф. Шуберта, Р. Шумана, Й. Брамса, Е. Гріга. Вийшли друком переклади Д. Ревуцького з Г. Гейне (німецьку мову Дмитро Миколайович знав досконало!) – «Два гренадери», «Ві сні я тяжко плакав», «Двійник», «Її портрет», «Не сержусь я» та ін. Цілу низку перекладів з німецької було здійснено і Максимом Рильським – «Коваль» Й. Брамса, «Солдат» Р. Шумана, «Лірник» Ф. Шуберта, знаменитий «Байбак» («Сурок») Л. ван Бетховена та ін., з позначкою «Музична редакція перекладів Д. Ревуцького» [Український текст... 1925, с. 376]. Така діяльність стала втіленням у життя заповітної ідеї Д. Ревуцького щодо створення національної – україномовної – культури. Це була справа великої ваги – у контексті загальноєвропейської культури українська декларувалась як невід’ємна складова частина.

У тих же 20-х роках ХХ ст. Д. Ревуцький видає три випуски українських народних пісень «Золоті ключі» (1926–1929 рр., по 125 пісень у кожному) з коментарями академічного рівня, які й донині вважаються яскравою пам’яткою національної фольклористики. Музиколог Микола Грінченко писав: «...це величезний скарб народної музичної творчості, що його упорядковано складачем і упорядковано з певним знанням справи і великою любов’ю до неї, до кожної пісні упорядник подав примітки, пояснення, що іноді становлять значну цінність так з боку історичного, як і музично-етнографічного. Нові пісні, або нові варіанти до старих пісень... все це знайшло собі міс-

це в збірках Ревуцького» [М. Г. 1927, с. 77]. А ось поетичну назву – «Золоті ключі» – запропонував Максим Рильський, якого під час вичитування пісенних текстів перед поданням до видавництва буквально зачарували рядки народного шедевр «Ой глибокий колодязю – золоті ключі...»

Випуском українських перекладів пісень, романсів, хорових творів (ораторій Г.-Ф. Генделя, Й. Гайдна, «Реквієму» В.-А. Моцарта) робота не обмежилася. Наступним завданням постало створення україномовної опери – річ нечувана! Адже на той час світло рампи оперного театру побачили лише два україномовні твори – «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського та «Різдвяна ніч» М. Лисенка. Але ця справа вже активізувалася в 1930-ті роки і не була пов'язана з діяльністю Товариства ім. М. Леонтовича, яке ліквідували за «неактуальністю». Натомість було висунуто гасла «українізації» культурного життя, які, у свою чергу, позитивно вплинули на формування репертуарної політики оперного театру України.

То була висока гуманістична ідея – зробити вершинні твори академічної музики зрозумілими для широкої й часом культурно малоосвіченої аудиторії, відчинити двері оперних театрів для найширших верств населення – селян, робітників – і через *українське* слово зробити зрозумілими для них шедеври мистецтва. Для світової практики це була не нова справа (до того прагнули і М. Глінка, і Б. Сметана, і Р. Вагнер), але для України, якій за царату весь час прищеплювали відчуття етнічної меншовартості, то був важливий принцип демократичного й культурного самовизначення. (На жаль, у 90-ті роки ХХ ст. культурна політика українських оперних театрів, зокрема столичного, відійшла від принципів демократичного спрямування постановок і стала на позиції виконавства опер за мовним оригіналом. Це зрозуміло, коли у залі сидять слухачі-поліглоти, проте, на жаль, передумовою для цього стала думка про зарубіжні гастролі трупи.)

Особливо інтенсивною щодо творення україномовної опери була робота у двох провідних містах: у Харкові перекладами займалися Микола Вороний та Олекса Варрава, а в Києві – Марія Черняхівська-Старицька, Дмитро Ревуцький і Максим Рильський, який у 1930-ті роки завідував літературною частиною київської опери. Гадаємо, саме Максим Тадейович переймався тим, щоб його колишній учитель словесності, а тепер уже й вірний старший за віком друг, Дмитро Ревуцький мав замовлення на переклади оперних лібрето, адже після процесів СВУ 1932 року його звільнили з роботи в Музично-драматичному інституті, і вчений мусив жити з випадкових заробітків. Дмитру Миколайовичу належать переклади українською мовою опер «Фауст» Ш. Гуно (і нині співають цей текст), «Викрадення з сералю» В.-А. Моцарта, «Пророк» Д. Мейєрбера, «Паяци» Р. Леонкавалло, «Продана наречена» Б. Сметани, «Тригрошова опера» К. Вайля, російських «Руслан і Людмила» М. Глінки, «Алеко» С. Рахманінова (загалом до півтора десятка). Сам же М. Рильський здійснив переклад оперного лібрето «Євгенія Онегіна» П. Чайковського, зробив нову редакцію лібрето опери «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемовського.

Співпраця М. Рильського і Д. Ревуцького з творчою групою Київського оперного театру мала і свій приємний бік – зав'язалися прекрасні дружні стосунки з корифеями української опери Михайлом Донцем, Марією Донець-Тессейр, Марією Литвиненко-Вольгемут, Іваном Паторжинським, Оксаною Петрусенко, диригентом Володимиром Дранишниковим та багатьма іншими.

Зворушливо спостерігати, як поєднуються творчі долі вже відомих діячів культури Д. Ревуцького та М. Рильського у 1930-ті, як пишається вчитель досягненнями свого колишнього учня. Навіть у найтяжчі роки голодомору Дмитро Миколайович пише листа до свого доброго друга, російського етнографа В. Пасхалова, у якому просить прислати хоча б

трохи олії «Проквасити душу малоросіянина» й допомогти з харчами, бо голодує; і тут же приписує: «Чи отримали ви Лесю Українку і Пушкіна (“Мідний вершник”)? Яке у вас враження від перекладу Рильського?» [Кузик 1991, с. 20]. У 1936 році, коли в Київській опері було почато роботу над новою постановкою «Запорожця», а М. Рильський засів за літературне оброблення тексту, Дмитро Миколайович захопився дослідженням біографії співака, і видав монографію «С. С. Гулак-Артемівський і його комічна опера “Запорожець за Дунаєм”» (1936).

Новим поколінням українців це важко уявити, але за кожен крок уперед митцям тієї доби доводилося «посипати голову попелом» і писати своєрідні індульгенції-панегірики «мудрому вождю всіх народів» (за чим пильно слідували «компетентні» органи НКВС). Так, 1935 року, викликавши до себе поета М. Рильського, вони «порадили» написати пісню про Сталіна. У разі відмови дорога одна – ГУЛаг. Максим Тадейович одразу пішов до найближчого друга Льва Ревуцького, а вже разом – до Дмитра Миколайовича. Свідком розмови був Валеріян Ревуцький: «Батько тоді порадив їм написати її (пісню. – В. К.), щоб зберегти собі життя для передання творчої естафети української культури майбутньому поколінню» [Ревуцький 1993, с. 22]. Не маючи власного натхнення для створення такого «шедевру», композитор і поет вирішили «відштовхнутися» від добре знаних їм зразків козацьких пісень, над виданням яких вони разом з Д. Ревуцьким працювали ще в 1926–1927 роках. Зокрема, образно-художні аналогії викликала давня козацька «Ой з-за гір, з-за гір вилітав сокіл...» Зрозуміло, «сокіл» – то замало, краще – «сизокрил орел летить»... Та й хор треба укласти в стилі народного багатоголосся, з типовим зачином-заспівом, кадансами, де так самотньо ви-скравлюються характерні «паралельні квінти», які, мабуть, не напише жоден інший композитор, крім українського (бо вони заборонені класичною гармонією)³. На щастя, пісня «Із-за гір

та з-за високих» вийшла вдалою, знайшла широкий розголос і сподобалась особисто Сталіну, що стало порятунком для всіх трьох, адже вони добре знали – на них покладено тавро «націоналістів», а це як бомба з годинниковим запалом⁴.

Як не парадоксально, але від страшних репресій 1930-х їх

уберіг Микола Лисенко. А точніше – М. Лисенко та ще один великий українець Микола Гоголь. На радянському Олімпі було вирішено урочисто відзначити 130-річчя від дня народження ушавленого письменника. Готуватися почали заздалегідь, планувалося реалізувати вагомі задуми в галузі літератури, театру, кіно, музики. В Україні вирішили здійснити нову редакцію Лисенкової історико-героїчної опери «Тарас Бульба». Влада була свідома, що таку працю можуть здій-

Микола Лисенко. 1903

снити тільки найвидатніші майстри своєї справи, яких варто об'єднати у «творчі бригади», як це, зрештою, властиво саме соціалістичному суспільству. У січні 1936 року замовлення на здійснення нової редакції опери отримали М. Рильський (літературне лібрето), Л. Ревуцький (музичний матеріал), Б. Лятошинський (оркестровка)⁵. Д. Ревуцький надавав історичні консультації, готував розгорнутий буклет.

Головне завдання Л. Ревуцького як музичного редактора лежало у двох площинах: 1) «відчистити» оригінальний текст М. Лисенка; 2) дописати ряд музичних сцен та номерів згідно з новою героїко-драматичною концепцією (за М. Гоголем). Так додалися до опери сцена в гетьмана Остряниці та фінал – спалення Тараса, розгорнута арія Тараса й аріозо Остапа, кілька танців і народних пісень, узятих з обробок Лисенка. Неймовірно вдачею стала новонаписана увертюра – епіко-героїчне симфонічне полотно на рівні світових шедеврів, що нині є своєрідним «музичним титулом» України у світі.

М. Рильському довелося здійснити ретельну редакцію тексту лібрето М. Старицького, з урахуванням ідеологічних позицій радянського часу, створити тексти для нововведених сцен і номерів, при цьому не порушивши стильового відчуття історичної доби Козаччини.

Прем'єра нової редакції опери «Тарас Бульба» відбулася 27 квітня 1937 року. Диригував В. Дранишников, Тарас – І. Патржинський, Настя – М. Литвиненко-Вольгемут. Опера викликала як схвальні відгуки, так і різку критику. Розпочалася робота над другою редакцією, де відмовилися від сцени спалення Тараса і акцентували героїчну лінію. Прем'єрою другої редакції «Тараса» диригував молодий Натан Рахлін. Однак праця на цьому не закінчилася. Відчувалася гостра потреба в посиленні героїки, що привело до введення у фінал опери козацької пісні «Засвіт встали козаченьки». Третя редакція була завершена 1955 року, вона вважається найбільш вдалою і такою, що відповідає втіленню задуму героїко-епічної народної драми.

На жаль, творчі й життєві плани багатьох людей зруйнувала Друга світова війна. Максима Рильського було евакуйовано до Уфи, Левка Ревуцького ще далі – у Ташкент, а Дмитро Ревуцький, якого перед війною розбив інсульт, був у час наступу на Київ лежачим (тобто «нетранспортабельним») і не

зміг полишити місто. 29 грудня 1941 року вченого, який сидів за письмовим столом у своєму кабінеті й опрацьовував рукописи М. Лисенка, було вбито рукою засланого «ліквідатора» з НКВС (34 удари молотком по голові).

Після війни ім'я Д. Ревуцького зникає з культурного об'єкту – жодної згадки у пресі, жодних посилок на його праці, а самі книжки вилучають з бібліотек або відносять у закриті фонди. Гідна подиву боротьба Максима Рильського за честь свого вчителя. Поета не зупинив сумний досвід Дон-Кіхота, і він своєю єдиною, але могутньою зброєю – **словом** – став на захист громадянського достоїнства видатного українського вченого. Перший прорив – публікація блискучої статті «Учитель словесності» у газеті «Вечірній Київ» 1 лютого 1964 року. Ця стаття була надрукована не лише в столиці України, а й у журналі «Огонек» – рупорі Президії КПРС. Одному Богу відомо, як далася Максимові Тадейовичу та публікація! Добився він, нехай скороченого, але перевидання збірок «Золоті ключі», яке здійснив видатний український музикознавець Микола Гордійчук.

До останніх днів свого життя Максим Рильський дружив з Левком Ревуцьким. Їм і на схилі літ було про що поговорити. Могли пригадати тих, хто ще в далекі 1920-ті починали разом з ними стрімкий злет, але кому підрізали крила й загасили свічку життя. Скількох друзів репресовано, скільки загинуло на сибірських лісопвалах! Максим Тадейович бачив, як тяжко переживав убивство та сплюндровання ім'я брата його друг Левко, як у нього згасло натхнення творити. Проте 1956 року поет усе-таки сподвиг композитора на створення масштабної «Оди пісні». Справжня причина написання була відома їм двом та, можливо, вузькому колу втаємничених – тим, хто пам'ятав, що 1956 року виповнюється 45 років Музичному товариству ім. М. Леонтовича, а також 75 років від дня народження Д. Ревуцького⁶. На честь видатних діячів української культури, братів по духу, яким

Левкові Ревуцькому
Милий друже наш і брате,
Завжди серцем юний!
Дар твої славно ~~в~~ ~~к~~ ~~р~~ ~~п~~ ~~л~~ ~~а~~ ~~т~~ ~~и~~,
Заповітні струни!

Серед дурі громової
і в есту погоду
Цури пікет озвіялого
Ти слухав нагду.

М. Рильським)

Автограф М. Рильського з архіву Л. Ревуцького

на своїх плечах довелося нести стражденного хреста української культури доби національного Відродження, й народився хор-поема, де в зосереджено-трагічному пролозі оркестру проростає наспів очікуваної радості, якою прийнятий фінал:

Гей, браття, ми йдемо
І нас ніхто не спинить,
Немає вороття,
Вперед наш юний шлях.
І наші імена у забутті не згинуть.
Ми живемо в піснях!

За ініціативою М. Рильського, який від 1942 року був директором Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН, композитора Л. Ревуцького запрошують до складу наукової ради Інституту, він керує аспірантськими роботами музикознавців і композиторів Б. Фільц, В. Клина, консультує науковців відділу музикознавства при розробленні багатьох актуальних тем з української культури. У 1957 році композитор першим серед представників музичного мистецтва був удостоєний високого наукового звання академіка. Вірна, понад піввікова дружба поета і композитора залишилася для нащадків оспіваною в чудових римах кількох віршів Максима Рильського, з-поміж яких найбільш емоційно вражаючим та філософськи глибоким став сонет до 70-річчя Левка Ревуцького (1959):

В колыску дар пісень тобі поклала доля
У серце налила добра і чистоти,
І дорогі скарби несеш обачно ти,
Як чашу, як свічу у радісне роздолля.
Широкі обрії, не видно краю поля,
Де нам доводиться, працюючи, іти.
Ти ореш, сієш, жнеш для ясної мети,
Тебе окрилює народу мудра воля.
Ти учень Лисенка, ти України син,
Але зрідні тобі і мужній Бородін,
І глиб Чайковського, і світлий сум Шопена,
А скільки юнаків ти вирядив у путь!
Як радує тебе, що навкруги ростуть
Твої соратники, як памолодь зелена!

Р. С. Авторці статті пощастило розпочати роботу в Інституті ім. М. Рильського в далекому 1969 році, коли членом вченої ради інституту був академік Л. Ревуцький – перший український композитор, титулований цим високим науковим званням. Саме голос Л. Ревуцького, поданий на затвердження моєї кандидатури, став вирішальним для майбутньої нау-

кової кар'єри. Дослідження творчих і дружніх взаємин таких титанів національної культури, як Максим Рильський, Дмитро і Левко Ревуцькі, є справжньою насолодою для душі й розуму в таку непросту добу становлення духовного самоусвідомлення українства.

ПРИМІТКИ

¹ Серед численних учнів Д. Ревуцького були й майбутні видатні діячі науки та культури: два академіки – літературознавець М. П. Алексеев та поет М. Т. Рильський, визначний зоолог, професор Київського університету С. М. Крашенінников (залишив спогади про Д. Ревуцького в архіві УВАН у Нью-Йорку, помер у Філадельфії 1987 р.).

² До 1918 року родина Д. Ревуцького жила на Михайлівському провулку, № 30 (за старою забудовою, у роки Вітчизняної війни будинок було зруйновано), з 1918 року – на вул. Івана Франка (колишня Нестеровська), № 17-б, кв. 24 (у флігелі, будинок зберігся).

³ Справді, НКВС справедливо заслуговувало назву «компетентних» органів. Його аналітики одразу зрозуміли, «звідки ноги ростуть», і надіслали розпорядження в усі бібліотеки про ліквідацію другого випуску «Козацьких пісень» (1927) під редакцією Д. Ревуцького, де під № 7 надрукована пісня «Ой з-за гір, з-за гір» в обробці Л. Ревуцького.

⁴ У справі Радіокомітету 1937 року є постанова: «Арнаутов та Білокопитов блокувалися з націоналістами Ревуцькими, Косенком та ін., проводячи з ними націоналістично-фашистську лінію в музичному мистецтві України» (див.: ЦАМДБ СРСР. – 38028 ФП. – Ст. с. – № 123/721).

⁵ У архіві Б. Лятошинського зберігся текст договору, де зазначено термін завершення праці над новою редакцією «Тараса Бульби» – 1 жовтня 1936 року (див.: *Лятошинський Б.* Епістолярна спадщина. – К., 2002. – Т. 1. – С. 596).

⁶ Щоправда, у видавництві вдалися до езопівської мови – написали присв'яту В. Леніну.

ЛІТЕРАТУРА

- М. Г. [Микола Грінченко].* Ревуцький, Д. // *Музика.* – 1927. – № 1. – С. 77.
Кузик В. Знімаємо тавро мовчання // *Там само.* – 1991. – № 2.

- Ревуцький В.* Спогади про батька // Там само. – 1993. – № 6.
- Рильський М.* Зібрання творів : у 20 т. – К. , 1986. – Т. 14; 15-б; 1983. – Т. 19
- Рильський М.* Про викладання літератури // Радянська освіта. – 1945. – 23 берез.
- Рильський М.* Учитель словесності // Вечірній Київ. – 1964. – 1 лют.
- Український текст до чужоземних творів // Музика. – 1925. – № 9–10.

В статье описаны творческие и дружественные взаимоотношения выдающегося украинского поэта Максима Рыльского и братьев Ревуцких – композитора-классика Льва Ревуцкого и учёного-фольклориста, лысенковеда и переводчика Дмитрия Ревуцкого.

Ключевые слова: украинская культура, украинский фольклор, поэт, композитор, учёный-фольклорист, литературный перевод, неоклассицизм, редакция музыкальных сочинений, репрессии, тоталитарная система.